

Михайло Цюрупа

ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ «ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ»: НА ПРИКЛАДІ ЗБРОЙНОЇ БОРОТЬБИ НА СХОДІ УКРАЇНИ (СЕРЕДИНА 2014–КІНЕЦЬ 2015 РР.)

Стаття присвячена соціально-політичному осмисленню нового феномену збройної боротьби, що виявився у воєнно-політичному конфлікті 2014–2015 рр. на Сході України, у якому дії проросійських сепаратистських сил, агресія РФ, позначені «гібридною війною», з одного боку, та легітимна антитерористична операція за територіальну цілісність країни, з іншого, привели до необхідності переосмислення нових ризиків і небезпек українській державності та суверенітету у контексті системи міжнародної безпеки. Природа та модифікації неklasичних війн у новому столітті, характерні особливості, форми та соціальний зміст не прояснені у науковому відношенні, а категорія «гібридна війна», як політично-правовий неологізм, не зайняла місця у категоріальній низці понять політичної філософії. Завданням статті є спроба заповнити лакуни наукового аналізу сучасних воєнно-політичних конфліктів на основі аналізу соціально-політичної природи «гібридної війни», яка триває на Сході України.

Ключові слова: війна, мир, політологія війни, «гібридна війна», еволюція соціально-політичних поглядів на війну, політичний характер війни.

Tsurupa Mykhailo. Political science analysis of the essence and forms of military struggle in the east of Ukraine (mid of 2014 – end of 2015). This article focuses on the social and political understanding of the new phenomenon of armed struggle, which comes in armed conflict 2014-2015 biennium's. Offensive of Russia-separatists on East Ukraine marked as «hybrid war» on the one hand, and legitimate anti-terrorist operation for the territorial integrity of the country on the other. The nature of this stage modification of post classical wars in the new century, the characteristics and social content not yet clarified goal in the scientific sense, not explicate, and the category, mostly political and mass-media neologism not found its place in a number of categories of political concepts philosophy. Therefore leitmotif and objective article is an attempt to fill gaps of scientific analysis of modern wars and armed conflicts and to offer their own perspective on the essential social nature of the deep «hybrid war».

Key words: *war, peace, philosophy of post modern war, «hybrid war», the evolution of political views on the war, the political character of the war.*

Після завершення балканської кризи – громадянської війни між республіками колишньої Югославії в середині 90-х рр. XX століття, засудження Міжнародним військовим трибуналом головних військових злочинців та представників політичного керівництва, винних у цих злочинах, у Європі, здавалося б, запанував мир. Європейці десятиріччями мали «дивіденди» мирного життя, начебто забуваючи, що війни, за Гегелем – це «серйозне повторення історії». Так само і народ України сподівався, що нинішнє покоління не знатиме, що таке «справжня» війна.

У грецькій міфології боги насилали на людей на початку їхньої історії випробування, серед яких найтяжчими були війни. Вони розпочались у бронзовому віці, коли озброєні люди впали з неба та почали воювати один з одним. Відтоді саме слово «війна», вказував письменник Томас Манн у романі «Калігула», лякає вояків і миротворців, майже точно повторюючи слова репресованого російського мислителя А. Снесарева з «Філософії війни». Той писав: «Війна ... завжди потрясала людей, тривожила та будила їхню увагу та почуття...» [1, с. 44].

У складних соціально-політичних умовах економічної кризи та боротьби з сепаратистами на Донбасі, що триває півтора року, українське суспільство потребує не тільки морально-аксіологічного, а й глибинного політологічного аналізу нового явища збройного насильства. Для того, щоб формувати стратегії розвитку країни, реалізувати життєві мирні плани нам і нашим дітям, слід пізнати природу нової модифікації війни у час «озброєного миру». Зазначимо, в літературі домінує фактологічний підхід до війни, не заглиблюватись у сутність стає традиційним підходом [2].

Проте концептуальний підхід до війни поставав у центр філософських рефлексій з часів античності, адже війна, за Гераклітом, «батько і цар усьому» [3, с.46]. Для позначення війни український інтерпретатор його фрагментів А. Тихолаз використав термін «розбрат» [4].

У Платона серед різних модусів збройної боротьби «міжусобиця...найтяжчий вид» [5, с. 91]. Для визначення війн він користувався двома термінами – «стадіз» і «полемос», є підстави вважати, що його сучасники цими термінами розрізняли війни внутрішні та зовнішні, війни між грецькими полісами та між греками і «варварами».

Оскільки «полемос» став одним з перших визначень війни еллінськими мислителями, німецький мислитель Мартин Гайдеггер у передчутті Другої світової війни присвятив осмисленню гераклітівської тези частину свого твору. Він зупинився на онтологічному тлумаченні війни як «протистояння» [6]. Але за сто років до нього Карл Клаузевіц у творі «Про війну» також за найбільш загальне визначення війни визнавав «розширене протиборство» [7, с.33].

Велику увагу війні у контексті створеної ним теорії держави і права приділив Г. Гегель. Певним чином, він, як і Клаузевіц, перебував під враженням наполеонівських війн, які «зачарувували» очевидців революційною несподіваною зміною балансу сил у Європі.

Держави, за гегелівською «Філософією права», ставляться одна до одної як самостійні, незалежні, вільні індивідуальності. Внутрішні владні елементи – уряд, армія, силові інституції та органи політичного керівництва – несамостійні, бо вони висту-

пають органічними моментами державного цілого, оскільки мовиться про суверенітет цілої держави [8, с. 336].

З цього характерного правового статусу суверенних держав випливають і особливості їх взаємовідносин. Між державами, – розмірковує німецький мислитель, немає претора, в кращому разі їх відносини регулюються суддями і посередниками, до того ж, від випадку до випадку. Найчастіше держави звертаються до війни.

Незалежність (суверенність) держав нерідко перетворює суперечки між ними у «питання сили, у стан війни», зазначав Гегель у фундаментальній праці «Енциклопедія філософських наук» (параграф 545 «Філософії духу»).

Методологічним орієнтиром для визначення природи відносно нового явища збройної боротьби двох нерівнозначних у воєнно-політичному та воєнно-технічному відношенні сторін виступає ідея послідовника Гегеля К. Клаузевіца, що війна за своєю природою є хамелеоном. Вона постійно змінює свій зовнішній вияв (феноменологічну сторону), тому і природу, і сутність кожної війни слід встановлювати окремо.

Німецький філософ війни Карл фон Клаузевіц, без цитування і посилань на якого не обходиться сьогодні жодне серйозне воєнно-теоретичне дослідження на Заході, за 12 років роботи завершив знаменитий твір «Про війну». Він залишив нам суперечливі визначення природи війни: це «стихія абсолютного насильства», «продовження політики насильницькими засобами», явище, яке не підлягає гуманітарним обмеженням, і абстрактне «розширене протиборство».

За умов, коли загострилися міждержавні суперечки потужних країн до нового стану «холодної війни», відбулося зіткнення геополітичних стратегій щодо архітекτονіки безпеки, почались збройні змагання невизначеного характеру, можна було б передбачити появу нових модусів війни. Так і сталося з появою «гібридних війн».

Ми маємо зауважити, що «гібридна війна» не є універсальним виявом збройної боротьби у воєнно-політичному конфлікті: так, на Кавказі, у Сирії, Іраку вона вряд чи можлива, бо відсутні певні чинники-атрибути. Зокрема, сторони мають значні етнонаціональні, культурні відмінності, різні традиції ведення збройної боротьби (газзоват, джихад), тому навряд чи можливе «зрощування» форм бойових і насильницьких дій, учасників боротьби тощо.

Для вжиття превентивних заходів під час виникнення «гібридних війн» у 2004 році група авторитетних фахівців провела дослідження ймовірних варіантів (форм) війни. Згідно з результатами роботи «мозкових танків» (Tanks Think), які нараховували у своєму складі майже 8 тис. спеціалістів, було запропоновано термін «гібридна війна», який прийнято у НАТО.

Він починає «обростати» новими характеристиками – «повномасштабна гібридна війна» і т.д. Одним з перших у Європі в останньому смислі висловився міністр іноземних справ Норвегії, характеризуючи бойові дії російсько-сепаратистських сил проти України. На наш погляд, судячи з вжитку цього терміна в сфері міжнародного діалогу, він більш політичний, ніж науковий, що свідчить про актуальність саме політико-аналітичного погляду на сутність і модифікацію форм сучасних війн.

У нашій публікації [9] ми виявили такі ознаки «гібридної війни»:

- фактичні збройні акції: окремі сутички чи цілі бойовища розпочинаються без формального оголошення війни, тривають на тлі млявої реакції слабкої міжнародної спільноти, нездатної загнuzдати агресора, який зухвало переступає норми міжнародного права, порушує хиткий стан миру та не зважає на свої зобов'язання берегти архітектоніку міжнародної безпеки;

- учасники бойових дій не рівноцінні у політично-правовому відношенні: з одного боку, урядові легітимні збройні угруповання, з іншого – суміш різнорідних діючих осіб: найманці, «ідейні борці» з урядовими силами, заслані загони представників третьої сторони, бойовики, терористи, кримінальні елементи, з якими, однак, воююча держава вимушена підтримувати певні відносини і т.п.

- бойові дії нерідко точаться на лінії зіткнення геополітичних платформ світу, кроскультурних розломів, що кореспондується з положеннями теорії С. Гантінгтона, тому врегулювання конфлікту ускладнено кроскультурними розбіжностями щодо розуміння питань війни, миру, безпеки;

- у воєнно-технічному плані спостерігається мішанина класичного способу ведення війни урядовими силами зі збройними діями нелегітимних формувань, які складно назвати якимись визначеними термінами: партизанські напади, рейди, засідки,

обстріли. Недарма у «ДНР» було заявлено про створення підрозділу імені Нестора Махна;

- у політичному відношенні це одна із силових форм воєнно-політичного тиску на межі війни і миру, коли слабким державам сильні країни нав'язують свою волю через використання різних видів силового напорю та форм бойових дій агресивних збройних угруповань.

Для України феномен «гібридної війни» став актуалізований у зв'язку з ескалацією збройного насильства в Луганській і Донецькій області, де бойовиків самопроголошених республік, які самі явно не здатні були чинити тривалий опір законній владі, почав підтримувати російський уряд, а підрозділи збройних сил РФ брали участь у бойових діях.

Цифри, які характеризують участь військових РФ у «гібридній війні» на Сході України (6-9 тис. осіб, 150-200 танків, 500-600 бойових машин), з воєнно-технічної точки зору вказують на збройний конфлікт малої інтенсивності.

Збройна боротьба на Донбасі, яка вже призвела до загибелі 2 тис. військових Збройних сил України, десятків тисяч бойовиків, сотень мирних жителів, у тому числі дітей, людей похилого віку, священнослужителів, появи близько двох мільйонів біженців, має декілька вимірів: воєнно-політичний, міжнародно-правовий, суто військовий компонент, а також гуманітарний.

З погляду міжнародного гуманітарного права, коли не оголошено статус збройної боротьби: війна, збройний конфлікт міжнародного або не міжнародного характеру, це ускладнює регуляцію будь-якої війни, тим паче «гібридної». Так, регуляція конфлікту не міжнародного характеру має джерелом обмежену кількість статей (28) Другого додаткового протоколу 1977 року до Женевських конвенцій 1949 р.

Щодо збройно-технічного компоненту, зазначав директор Національного інституту стратегічних досліджень України академік Горбулін, це – маневрова війна, партизанські дії, застосування елементів тактики терористів, перманентні обстріли військових та цивільних об'єктів, артилерійські дуелі і т.п.

Деякі методологічні зауваження стосуються досліджень форм збройної боротьби як особливого соціального явища загалом –

існує відмінність у поглядах на неї під час мирних років та збройних змагань. Зокрема, філософи війни К. Клаузевіц, Г.Леєр, А. Снесарев творили під безпосереднім впливом війн Наполеона, франко-німецької війни та Першої світової, відповідно [10].

Виходячи з теоретичного здобутку політології війни, необхідно перш за все визнати примат політичної мети над збройним насильством. Тому природу «гібридної війни» слід шукати у її соціально-політичних, міжнародно-правових, морально-психологічних, а можливо, й у духовних чинниках.

У контексті заявленої теми статті слід враховувати той факт, що боротьба протиборчих сторін у «гібридній війні» ведеться також у термінологічному відношенні, з врахуванням загальної тенденції дедалі рідше вживати поняття «війна» у так званому «чистому» вигляді. Так, РФ спочатку заперечувала безпосередню участь своїх військових у війні на Донбасі, потім взагалі не визнала себе стороною мирних Мінських домовленостей, а ще раніше заявила, що її міжнародні гарантії 1994 р. стосуються «не цієї України».

Замість поняття «війна», військово політичне керівництво багатьох країн намагається вживати менш загрозливе слово – «збройний конфлікт». Європейські уряди, характеризуючи збройні акції коаліції на чолі зі США з угруповуваннями талібів в Іраку та Афганістані, як правило, обходилися без слова «війна».

Тенденція рідше вживати термін «війна» спирається також на негативні конотації, пов'язані з історичним розвитком людства. У Статуті ЮНЕСКО зазначається, що «думки про війну виникають в умах людей, тому у свідомості людей треба вкорінювати ідею захисту миру».

Визначення природи, сутності, мінливих форм війни на кожному новому етапі цивілізації вкрай важливо. У греків та римлян війни поділялися на збройну боротьбу з варварами та між цивілізованими народами. Останні полягали у правовій і моральній регуляції, були «природними» у тому сенсі, як природним вважається полювання на хижих звірів, а на війні це полювання на рабів, за Аристотелем [11, с.387].

В епоху Середньовіччя запропоновано концепцію «справедливої війни», що посилює суперечливість у розумінні природи війн, адже обидві протилежні сторони, як правило, вважали свої дії

справедливими. Релігійне забарвлення війни не увійшло в минуле: використання християнської риторики щодо захисту «православної цивілізації», «руського мира» на Донбасі хоча б на символічному рівні показує полікультурну складність феномену «гібридної війни».

У нову епоху масових армій, які функціонували на потужній економічній базі, війни велися з комплексу спонукальних чинників-причин, у тому числі з абстрактних соціально-політичних міркувань, як-то: ідеї державної величі, національної безпеки, розширення життєвого простору.

Вступ людства в нове тисячоліття не ознаменувався досягненнями в культурі миру. Навпаки, відбувалася деформація класичної збройної сторони насильства морально-політичними та правовими настановами, перетворення її з агони (змагання) на тривалу, виснажливу руйнацію мирного життя, на своєрідний *гібрид* війни, озброєного миру, перемир'я, реваншу.

Термін «гібрид» має основне біологічне значення «зрощування двох чи більше генетично різних організмів» (О.М. Бекетов), він набув нового змістовного наповнення в інших науках, як ми встановили, сьогодні має ще й інноваційний компонент стосовно війни як політичного явища. Йдеться про «зрощення» стану «озброєного миру», політики «ні війни, ні миру», використання м'яких та жорстких засобів у міжнародних справах, поєднання стратегій силового тиску та «не прямих дій», особливо через засоби «інформаційної війни», «зомбування» населення через одержавлені ЗМІ тощо.

Достатньо операціонабельним у характеристиці нового впливу «великої політики» на збройну боротьбу буде використання терміна «діалектика» – разом з вироком, який війна виносить прогнилим, віджилим режимам, вона також, як дехто сподівається, «зміцнює дух нації», вона виходить з війни оновленою.

Ініціатором «гібридних війн», як слід очікувати, виступають держави з тоталітарними та неоімперіалістичними режимами, які зважають на негативну реакцію світової спільноти щодо силових акцій і початок повномасштабної війни, проте у внутрішньо-політичному аспекті сподіваються на «дух перемог».

Конфліктологічний підхід до визначення збройної боротьби на Донбасі вимагає вважати її різновидом збройного конфлікту

широкого діапазону інтенсивності. Його можна вважати «замороженим» на деякий час збройним конфліктом, який у потрібний агресивним політикам момент стає «гарячим» або залишається «тліючим», що підриває фундамент мирного життя.

З погляду політичної філософії, «гібридна війна» є продовженням еволюції форм воєнно-політичної практики в умовах багатополосного світу.

Щодо соціального компоненту таких війн слід зазначити, що вони ведуться як представниками збройних сил держав, добровольцями-активістами, волонтерами, так і антисоціальними силами-маргіналами, декласованими елементами, «шукачами удачі», найманцями, добровольцями та іншими учасниками збройних сутичок. У зв'язку з тим, що в таких війнах не оголошують ані про її початок, ані завершення, слід чекати довготривалої збройної боротьби, яка з середини виснажує суспільство.

Деякі висновки-рекомендації можна сформулювати таким чином:

1. Правова база оцінки модерних війн оновлюється дуже повільно, тому слід покладатися на рішення Гаазького трибуналу, висновки авторитетних міжнародних організацій, таких як ООН, ОБСЄ;

2. У культурно-цивілізаційному аспекті «гібридні війни» свідчать про суперечливість прогресу, демонструють недосконалість сучасної архітекtonіки міжнародної безпеки, низьку ефективність структур ООН, інститутів миротворчості, захисту прав людини, відсутність політичної волі у правителів потужних країн змагатись у мирних умовах.

3. Слід формувати соціальну культуру цивільних громадян та вояків у контексті культури збройних змагань та миру, поваги до миру як до найвищої цінності, збереження гуманітарних надбань, які накопичені людством, зусиллями великих гуманістів типу М. Ганді, А. Швейцера.

4. Наукова спільнота, гуманітарії, соціально-політична думка має також «мобілізуватися» на благородну справу осмислення змісту, тенденцій, закономірностей подальшої еволюції збройної боротьби, яка не вщухає у світі, розколотому на бідних і багатих,

сильних та слабких, високотехнологічних та відсталих країн, робити свій внесок у формування «миростверджуючої культури», за висловом А. Швейцера.

1. Снесарев А. Философия войны / А. Снесаров. – М, 2003.
2. Keegan John. The Nature of War / John Keegan. – London, 1981.
3. Фрагменты Гераклита // Материалисты Древней Греции. – М., 1955.
4. Тихолаз А. Гераклит / А. Тихолаз – К., 1995.
5. Платон. Сочинения в 3-х т. – Т3 (2). / Платон – М., 1972.
6. Хайдеггер М. Гераклит / М. Хайдеггер; [пер. с нем]. – Спб. 2011.
7. Клаузевиц К. О войне / К. Клаузевиц; [пер. с нем]. – М., 1990.
8. Гегель Г. Философия права / Г. Гегель; [пер. с нем]. – М., 1980.
9. Цюрупа М.В. «Гібридна війна» у категоріальному ряду політичної філософії / М.В. Цюрупа // Virtus. – № 2. – 2015. – С.55–59.
10. Цюрупа М.В. Военные теоретики Европы о войне, мире и национальной безопасности / М.В. Цюрупа – К.: НАОУ, 2005.
11. Аристотель. Политика / Аристотель // Собр. Соч. в 4-х т. – Т.4. – М., 1983.